

միջոցներ՝ յետոյ, Դոկտ. Ասլանեան ճամբայ կ'ընէ դէպ ի Կ. Պոլիս, ուր կարեւոր պաշտօններ թէ՛ իրեն եւ թէ՛ իր ընկերակիցներուն համար պատրաստ էին արդէն բարձրագոյն հրամանաւ:

Ղինճեանը կը մեկնի Թրիեստ եւ անտի շոգենաւով՝ կ'ուղեւորի նախ Զփուռնիս եւ յետոյ Կ. Պոլիս:

Զփուռնիս համակում, շոգենաւին քանի մը ժամու դադարէն օգուտ կը քաղէ Ասլանեան եւ կ'երթայ այցելել տեղւոյն Ազգային Եկեղեցին, Հիւանդանոցն ու Ս. Մեսրոպեան վարժարանը, որուն կանոնադրութիւնն ու բարեկարգ վիճակէն շատ գոհ մնալով՝ աշակերտներուն կ'ուղղէ քաջաբերական խօսքեր. յորդոր կը կարգայ անոնց յարատեւել միշտ ուսումնասիրութեան մէջ եւ յառաջագիմութեան տիպար հանդիսանալ:

1848ի Օգոստոսի սկիզբներն Ասլանեան եւ ընկերները կը ժամանեն Կ. Պոլիս, Գոլբերայի համաճարակ կը տիրէր այն ատեն, որուն համար անմիջապէս Պէյլիքպէյի զինւորական հիւանդանոցին մէջ առժամայ պաշտօն մը կ'ունենայ եւ համաճարակի վերջանալուն մօտ, հազարապետի աստիճանին բարձրանալով, Սպարապետի Դուռն զինւորներու Հիւանդանոցին բոխիչ կը կարգուի:

Իւր այս նորաստաց պաշտօններուն մէջ, նորընծայն Դոկտ. Ասլանեան, բժշկական այնպիսի կարողութիւն եւ ճարտարութիւն ցոյց կուտայ, որ շատ շանցած կ'արժանանայ կայս. կառավարութեան գնահատումին, եւ կը ստանայ նաեւ պատուանշան մը, զոր Հայաստան կը ծանուցանէր, ստպէս:

«Սերապէրի Դուռն զինւորական Հիւանդանոցին բոխիչ Ասլանեան Սրբոյ Ստեփան աղային արուեստին վերաբերեալ նշան մը Նորհուրեցաւ բարձրագոյն Դուռնի, բժշկական հմտութեանը պատիւ մը եւ հաւատարմի ծառայութեանը վարձք մը ըլլալուն համար»:

Եւ ակ այնուհետեւ կը սկսի իւր յառաջագիմութիւններն եւ աստիճանի բարձրացումներն, որոնք հակաբաշխ կը հասցընէին զինքը մինչեւ փաշայութեան:

«Սըրալիս Արարտիան», Զփուռնի, Ը. Յարթ, Թիւ 317, 6 Օգոստոսի 1848:

«Հայաստան», Գ. Յարթ, Թիւ 40-145, Կ. Պոլիս 2 Մարտի 1849:

«Հայաստան», Գ. Յարթ, Թիւ 40-145, Կ. Պոլիս 2 Մարտի 1849:

Իւր յառաջագիմութեանց ամենէն կարեւորն եւ նշանակելին կ'ըլլայ, կայս. զինուորական բժշկական վարժարանին մէջ դաստաստութեան կոչուիլը. եւ այս երբ տախտին ինքը հազիւ երկու տարւան բոխիչ էր: Այս առթիւ 1849ի վերջերք՝ դեր-գնդապետի աստիճանին կը բարձրանայ եւ կ'ունենայ պէյ տիտղոսը:

Սակայն տուալին Հայ բոխիչը չէր նա, որ դաստաստ կ'ըլլար, Օսմ. զինւորական բժշկական վարժարանին մէջ, Հոն՝ 1846էն՝ ի վեր Սերպիլէն եւ Սինապեան, սկսած էին արդէն դասախօսել եւ իրենց պերճախօսութեան ու հոծ հմտութեան փորձը ցոյց տալ, գիտական ընտիր աշխատութիւններով վարժարանին եււրոպացի դասատուներն իսկ գերազանցելով: Այս, Սերպիլէն եւ Սինապեան նշանաւոր դիրք մը գրաւած էին արդէն Հոն, երբ Ստեփան պէյ կը ստանձնէր պաշտօն բժշկական վարժարանին մէջ:

Ասլանեան՝ նախ օգնական կը կարգուի վերաբուժական ճիւղի՝ դասախօսութիւններուն. բայց հետ զհետեւ դանազան ճիւղերու մասնակի դասեր տալ յետոյ, դէպ ի 1858ին կը լինի բուն դասատու վերաբուժութեան:

Յետեւելով Սերպիլէնի եւ Սինապեանի որոնք բժշկական վարժարանին մէջ իրեն ուղեցոյց եւ պաշտպան եղած էին, Դոկտ. Ստեփան պէյ շատ շուտով կը սկսի փայլել իւր պերճախօս դասաւանդութիւններով, որոնք՝ ոչ միայն իւր անունին մէջ հռչակ կուտան, այլ եւ խիստ պատուաբեր կ'ըլլան իւր Ազգին, մանաւանդ՝ Կ. Պոլսոյ Հայ բժշկական դասին:

«Հայաստան», Գ. Յարթ, Թիւ 19-176, Կ. Պոլիս 12 Նոյեմբեր 1849:

«Հայաստան», Գ. Յարթ, Թիւ 16, Կ. Պոլիս 12 Հոկտ. 1848:

6 Ասլանեան յետոյ, ուրիշ Հայ բոխիչներ ալ դասախօսած են Կ. Պոլսոյ բժշկական վարժարանին մէջ. տանը էին՝ Դոկտ. Յակոբ պէյ Յովուսեան, Դոկտ. Նահապետ Ռուսինեան, Դոկտ. Յովոր պէյ Յովսէփեան, Դոկտ. Յակոբ պէյ խոնառեան, Դոկտ. Ազգաբնիկ փաշա Պրիլիբեան, Դոկտ. Միջոյնէլ խորասանեան, Դոկտ. Յովսէփեան պէյ թապիւկեան, Դոկտ. Մարտի փաշա Մանուէլեան, բոլորն ալ փոխադարձ. բայց նշանաւոր եղած իրենց մատուցած ծառայութիւններով եւ մեծապէս. գնահատուած Օսմանեան կայս. կառավարութիւնէն: Կ. Պոլսոյ զինւորական բժշկական վարժարանի ուսուցչական մարմինը այսօր երկու Հայ անգամ՝ միջոց ունի իր մէջ. Դոկտ. Յիւրան պէյ Անճառեան անկուրաժական ճիւղին համար եւ Դոկտ. Ջիվան պէյ Անճառեանը կոնքրօպին հիւանդութեանց ճիւղին համար: Քաղաքային բժշկական վարժարանին մէջ կայ այժմ՝ երեք Հայ դասատու, Դոկտ. Յիւրան փաշա Պապուկեան մանկաբույժ, Աշտն Էֆ. Գուկուսեան քիմիագետ եւ Յովսէփ Էֆ. Ջիվալեան դեղաբան:

«Հայաստան», Կ. Պոլիս 27 Հոկտեմբեր 1850:

Կ. Պոլսու ունէր երեւելի Հայ բժիշկներ. բէստէն Միքայէլի անունը մոռցուած չէր, գեռ ողջ էր Մանուէլ Ըաշիեան, սորա որդին Պոլսու Ըաշիեան նշանաւոր էր այն ատեն, Սերվիլէն եւ Սինապեան հրապարակի ամենէն կարող ու ճարտար բժիշկներն էին, Օսմանեան արքունիքին ու աւագանիին ալ յոյժ սիրելիներն էր. կային գեռ ուրիշներ՝ Տամբաւաւորներ, ինչպէս՝ Յափուստեան, Յովհաննէսեան, Փոփովիլ, Պետանեան, որոնց մէջ, ամենէն երիտասարդը կ'ըլլար Ասլանեան, եւ իրմէ կրտսերագոյն վաղեմի ընկերակից Պոկտ. Բարունակի հետ չքնաղ զոյգ մը կը յորհէր, ինքը իրեւն վերաբայժ գործելով, ընկերակիցն ալ իրեւն բժիշկ:

21 տարի շարունակ կը դասախօսէ Ասլանեան բժշկական վարժարանին մէջ, ուր՝ թէեւ Սերվիլէնի կամ Սինապեանի հեղինակաւոր դիրքը չ'ունենայ, եւ ասոցն պէս, բժշկական կարեւոր աշխատութիւններու եւ բարեկարգութիւններու հայր չ'ըլլար, բայց կարող կ'ըլլայ հասցընել այնպիսի ուսեալ եւ հմուտ աշակերտներ, որոնք դեռ այսօր կայսերական բանակներու բժշկական են, գասատու են բժշկական վարժարանին մէջ կամ անդամ բժշկական բարձրագոյն ժողովներու:

Բժշկական վարժարանի մէջ դասախօսութեան պաշտօնի կողմէն ատենէն իսկ գրեթէ, Պոկտ. Ասլանեան կը սկսի նաեւ զբաղել Ազգային գործերով, որոնց՝ իւր աշակերտութեան ժամանակէն սկսած էր հետամուտ ըլլալ Բարունակի հետ. որոնց համար իւր սիրտը շատ ու շատ կանուխէն բարախել սկսած էր, ինչպէս տեսանք յառաջագոյն:

Ազգային գործերու շրջանակին մէջ իր մուտքը կը սկսի 1854ին, գրեթէ տարի մը վերջը իւր ամուսնութենէն, որ տեղի ունեցած էր 1853ին՝ Պուգիլեմալի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ հիմնադիր Սերվիլէան Յովհաննէս ամբրայի աղջկան հետ: Մինչեւ այն ատեն, Ասլանեան գրեթէ լուռ գիտող մը կը լնայ, կամ լուռ եւս՝ հետեւող մը կ'ըլլայ այն լուրջ գործառնութիւններուն, ուսումնական եւ կրթական այն մեծ շարժումներուն, որոնք՝ Կ. Պոլսոյ Հայ գաղութին մէջ տեղի կ'ունենային Հոգեւոր եւ Գերագոյն ժողովներու հաստատութենէն ի վեր, եւ 1848—1855 տարիները Ազգային յառաջդիմութեան ամենաբազմաթիւ յոյսերու թուականներ կ'առնէին:

Ըստ այսմ՝ ուրախութեամբ կը տեսնեն Ազգին մէջ ծնին այն նրկարգործական ըն-

կերութեան, զոր 1848 Դեկտեմբերին կը հաստատեն Օսմ. արքունի նրկարգործական վարժարանի Հայ աշակերտները (թուով 15), առաջնորդ ունենալով իրենց վարժարանին Տնօրէնը՝ մեծանուն Գր. Ալաթօն:

Կարգաւով կը կարգադրելու երկրագործութիւնն Ազգին մէջ ծաւալելու նպատակաւ գրուած այն շահեկան դասերը, գիտական ու կրթական այն սքանչելի յօդուածները, զորս Սերվիլէն, Յակոբիկ Կրճիկեան, Գրիգոր եւ Մկրտիչ Աղաթն, Դիկողոս Ջօրայեան, Գեորգ Սթիմարաճեան¹ եւ ուրիշներ կը հրատարակէին այն ատեն. յօդուածներ՝ որոնք հիմայ իսկ մեծ հաճելով պիտի կարգացուէին եւ կը կարգացուին:

Իւր բժշկական ասպարէզի ծանր զբաղումներուն ընծայած կարեւորութեան աստիճանին չափ, կարեւորութիւն կու տայ ազգային գործերու, եւ ուշի ուշով կը հետամտի Հոգեւոր եւ Գերագոյն ժողովներու մէն մի որոշումներուն, Ազգային այն ասեղի բոլոր գործիչներուն հետ սերտ յարաբերութիւններ կը հաստատէ. կը յաճախէ շարունակ Սերվիլէնը, զոր իւր Մենտորը, խորհրդականն համարած է միշտ. կը մտերմանայ Գր. Աղաթնի, Յակոբի Կրճիկեանի, Օսեանի, Դիկողոս Ջօրայեանի, որոնց մէջ խառնուած էին արգէն իր ընկերներէն Բարունակ-Քոթիկեան եւ Կարապետ Խլթիւճեան. կը ծանօթանայ Պոկտ. Դաճապետ Գուսնեանի, որ այն տարիներն դեռ նոր հասած Պարիզէն, ազգային միութիւններու, ազգային ժողովներու ամենագեղ զարդը կ'ըլլար իր տաղանդով ու գրչով:

Կ. Պոլսոյ Ազգ. վարժարաններու տարեկան հարցաքննութիւններու ներկայ կը գտնուի իր մտերմին՝ Բարունակ պէլի հետ², եւ ահա Հայ վարժարաններու բարեկարգութեանը մեծ տնէնով եւ մեծ փափաքով սիրահար կը սկսի ըլլալ տակաւ: Ցարիներու հետ իւր այս փափաքը կ'անէ ու սաստկանալով կը սաստկանայ այն, երբ մանուսագ Գերագոյն ժողովը զԱզգը կ'օժտէր վերջապէս երկուր ատենէն՝ ի վեր ըզձա-

¹ «Հայաստան», Կ. Պոլսոյ Գ. Յարի Թիւ 129, 11 Դեկտեմբեր 1848. եւ «Մշակույթ Արարատեան», Զփ. Խիւսի Թ. Յարի, Թիւ 325, 7 Յուլիուսի 1849:

² «Հայաստան», Կ. Պոլսոյ Գ. Յարի, Թիւ 132, 133, 135, 138, 143, 146, եւ յաւելցենք, Եւսեւոս, Փետր., Մարտ ամիսներու 1849 տարւոյն:

³ «Մարտի», Ա. Յարի, Թիւ 3: Կ. Պոլսոյ 16 Փետրուար 1852 եւ յաւելցենք նաեւ:

⁴ «Հայաստան», Կ. Պոլսոյ, Յուլիուսի Թիւ 45-150ի, 7 Մայիս 1849:

ցուած՝ Ոսումնական խորհուրդով մը, եւ Հայ մանկուոյն կրթութեան կարեւոր գործը 1853 Հոկտեմբերին, կը յանձնէր Հայ ոսումնականներու ամենաընտիր խումբի մը, խորհրդագետ կարգելով անուանին բժիշկ Գոկոս. Սերվիէնէ Էֆենտին՝:

Նորընտիր Ոսումնական խորհուրդն անմիջապէս գործել կը սկսէր. թաղային վարժարաններու բարեկարգութեամբը լըջաբար կը դադէր, առ այս՝ կրթական ընդհանուր հիմնագիր մը ծրագրելու կը ձեռնարկէր. Աղգ. Ս. Փիղէնան որդանոցին մէջ Երկրագործական դասընթացք մը կը հաստատէր¹, եւ իւր օգտաշատ ծրագիրներուն գործադրութեան համար օժանդակ մարմիններ ունենալ կ'ուզէր մայրաքաղաքի գըւխաւոր թաղերուն մէջ: Եւ երբ ամէն Դպրոցի համար յառգէր Հոգաբարձութիւններ որոշել կուտար, այն ատեն Գոկոս. Ստեփան պէյ Ալանան ալ խառնակէր Ս. Ներսէսեան վարժարանի Հոգաբարձու կ'ընտրուէր Զօրայեան Նիկողոսի եւ Սթիմարաճեան Գեորգի հետ:

Այն ատեն՝ Ստեփան պէյ կը բնակէր Խառգիւղ, որովհետեւ Բերայի բժշկական վարժարանն այրած ըլլալով, դատախառնութիւնները 1848էն ի վեր, փոխադրուած էին Խառգիւղի Գումպարիանէ բաւական շէնքը:²

Խառգիւղի Հայութեան ամենէն փայլուն եւ հարուստ ժամանակներն էին. ձեգայիրեան Մկրտիչ Ամիրայի փառապանծ օրերը, երբ Նաեւ ուրիշ ամիրաներ, երեսելի Հայ ընտանիքներ եւ ուսնալ երիտասարդութիւն մը կ'ապրէր հոն: Խառգիւղ այսօրեան լքեալ, խեղճ ու ողորմելի վիճակը չունէր այն ատեն. բարեկեցիկ հայութիւն մը կար հոն, նշանաւոր եւ ազգաշէն հայութիւն մը, որուն մէջ Ալանան՝ իւրեւ բժիշկ չուտով կը սկսի մեծ անուն հանել եւ մինչեւ ձեգայիրեանի բժիշկն ըլլալ, Փոփովիչ Անդրեաս բժշկին գործակցութեամբ, ձեգայիրեան, Ս. Ներսէսեան վարժարանին հիմնադիրը, ամիրայ մը թէնէ, բայց տարբեր ամիրայ մը, ուսումնասէր, աղքատքեր Հայ մը, որ Գր. Ալաթինի, Գեորգ Սթիմարաճեանի,

եւ Յակոբ Ամասեանի պէս ուսումնականները, եւ Նաեւ ուրիշներ իր անձնական ծախքով կրթած էր արդեն Եւրոպայի մէջ, կ'ուզէր՝ որ իր թաղին Աղգային վարժարանն առաջնակարգ վիճակ մ'ունենար եւ Հայ մանկուոյն դաստիարակութեան համար տիպար օրրան մ'ըլլար այն, որով՝ շատ դրամ կը վատէր եւ գիտութեանց բոլոր ձիւղերն աւանդել կու տար հոն: Վարժարանն ուներ ընտրեալ խումբ մը կարող ուսուցիչներու, որոնց հետ ձեռք ձեռքի տալով, Ալանան կրցաւ այդ Մկրտիչ ամիրայի փառքին համաձայն, Ս. Ներսէսեան վարժարանն զննել նախանձնել յառաջագործութեան մը մէջ, ինչպէս կ'աւանդեն մեզ այն ատենի ականատեսներէն ոմանք, այսօր ծերունիներ:

Սակայն՝ Ստեփան պէյ երկար չի կրնար շարունակել հազու երկու տարի հոգաբարձութիւն կ'ընէ, զի 1857ին կը ստիպի Խառգիւղ թողուլ եւ բնակութիւնը Նորէն Բերա փոխադրել:

Նոյն տարին կ'ունենայ աստիճանի Նոր բարձրացում եւ արժանի կ'ըլլայ կայսերական գնահատման, զոր Մարսիս, կը ծանուցանէր սապէս.

«Հայսերական հրամանաւ, Արքունի բժշկական դպրոցին նախկին աշակերտ Մեծարոյ Ալանեան Տրքտէօս Ստեփան պէյին գնդապետի (միրալայ) աստիճան շնորհուեցաւ. կայսերական Մեծիսիւհ պատուանշանով, իր ճարտարութեանը եւ արքունի բժշկական դպրոցին մէջ երկար ժամանակէ ի վեր դասատուութեան պաշտօնը արժանապէս կատարելուն համար»³.

Կայսերական այս նոր վարժատուութիւնը շատ գեղեցիկ գրաւական մըն էր Ալանեանի ունեցած կարողութեան եւ ցոյց տուած բժշկական ճարտարութեան, որ զինքն այսչափ կանուխ զինուորական բարձր աստիճանի մը կը հասցընէր, աստիճան՝ ուրիշ անմիջապէս վերջը՝ փաշայութեան պիտի հասնէր նա օր մը:

Բերա փոխադրուելէն բաւական ժամանակ յետոյ, թաղին Հայ ջոջերուն գլխիւ փաշահու ուղեւորը, Ստեփան պէյ 1858ին կ'ըլլայ Եկեղեցական Բերայի Ս. Երբորգութիւն Եկեղեցոյ:

Իբրեւ Եկեղեցական՝ որ ըսել է թաղական, մեծապէս օգտակար կ'ըլլայ նա Բերայի թաղին, մանաւանդ. Նարեկեան վարժարանին, որուն

¹ Աղգային Ոսումնական խորհուրդ մը ընտրելու առաջարկն առաջին անգամ 1848ին՝ Յակոբի կրթիկան ներկայացուցած է Գեորգպէն ժողովին, որ խիղի ընդունած է անոր առաջարկը: («Հայաստան», Գ. Տարի Թի. 44-97, 1 Մայիս 1848):

² «Մարսիս», Բ. Տարի Թի. 92, Հոկտ. 28, 1853:

³ «Մարսիս», Գ. Տարի, 14 Մարտի 1854:

⁴ «Հայաստան», Գ. Տարի, Թի. 15-120, Կ. Պոլսոյ

Կ Հոկտեմբեր 1848:

¹ «Մարսիս», Ժու Տարի «Մարտ Ծնդակներուն», Թի. 478 եւ Յուլիան, 5 Ապրիլ 1861:

² «Մարսիս», Գ. Տարի, Թի. 269, Եւ, 21 Մարտ 1857:

Ուսմանց-ծրագիրը կարեւոր փոփոխութիւններու կ'ենթարկէ, եւ կը յաջողի անցընել հոն մանկավարժական նորանոր դրութիւններ, որոնց մասին հիացումով կը պատմեն մեզ այսօր այն ատենի աշակերտներէն մէկ քանին:

Եկեղեցւոյ եկամտաներուն եւ թաղային այլեւ այլ կալուածներու մասին լաւ կարգադրութիւններ կը տնօրինէ, եւ Բերայի Ազգ. Գերեզմանատան ապագայ պաշտօնութեան համար ստատոր կը հանդիսանայ, եւ այս՝ իր գործառնութեանց ամենէն նկատելին կ'ըլլայ:

Այն ատենները կարեւոր հարց մը կը յուզուէր յիշեալ Գերեզմանատան շուրջը. Ազգը 1856էն ի վեր որմնափակած էր զայն թէեւ, բայց կը վախճար թէ մի գուցէ կառավարութիւնն արգիլէր օր մը հոն ննջեալ թաղելը, ինչպէս արգիլած էր արդէն մօտակայ Թուսական Գերեզմանոցին, եւ նոր գերեզմանատան համար ուրիշ տեղ մը ցոյց տուած ատենը, ելէր Ազգին ձեռքէն առնել ուղիք բազմադարեան սեպհականութիւն մը, որ ամբողջ Հայութեան համար, պաշտօնի Եղիշատակարան մըն էր, եւ որ՝ անյիշատակ հին ժամանակներէ ի վեր ամէն Հայու համար՝ ազօրթի, ուխտի, խունկի արցունքի նուիրակն վայր մ'եղած էր:

Նշանաւոր ազգայիններ այս բանին համար շատ մտահոգ ըլլալով, կ'ուզէին կանխաւ ճար մը մտածել, եւ առ այս՝ Բերայի մէջ կը գումարէին ժողովներ, որոնց Ստեփան պէյ ալ ներկայ գտնուելով, այդպիսի վտանգի մը դէմ իբր միակ միջոց՝ կ'առաջարկէր եկեղեցի մը կառուցանել Գերեզմանատան մէջ, եւ անոր գումանակութիւն մը չուներ, դեռ՝ Սրբավայր կալուած Ազգին վերտառութիւնը:

Աւլանեանի ըսածները կ'ընդունուին առանց դիտողութեան. կ'որոշուի եկեղեցի մը շինել հոն, ուր արդէն՝ 1680էն ի վեր, «Հորգետը-Տէր», ձայնեալ քուղայեցի Եղիշատակողիկանի գերեզմանը ալօթավայր մը, մատուռիկ մը եղած էր եւ ամէն Հայ, մինչեւ անգամ Եղիշատի եւ նաեւ Թուրքեր երկիւղածութեամբ ուխտի կ'երթային հոն ամէն շաբթու եւ կ'երթան դեռ:

Եկեղեցի շինելու գաղափարն ընդունուելով հանդերձ, Գերեզմանատան գումանակաւ ալ անմիջապէս կը զետեղուի առաջարկուած Արձանագրութիւնը, որ էր հետեւեալը.

Որորմութեամբն Աստուծոյ եւ բարձրադոյն հրամանաւ բարեգութ ինքնակալին մերոյ

ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏԻՄԻՆ ՄԷՃԻՏ ԽԱՆ
ՎԵՀԱՓԱՒԻ ԱՐԷՍԻՅՈՆ ՕՍՄԱՆԵՆԱՅ

Որմնափակ պատուարեցաւ սրբավայր կալուածս Լուսաւորչական Սուրբ Աթոռոյն հարազատ Հայազգի ժողովրդեան, արդեամբք ազգիս ի Հայրապետութեան Տեառն Տեառն Ներսէսի Սրբազան Կաթողիկոսի եւ ի Պատրիարքութեան Կոստանդնուպոլսոյ Տեառն Յակոբայ Արքեպիսկոպոսի 1856 = 1166:

Սոյն Արձանագրութիւնն անխախտ կը մնայ ցայսօր իր տեղը, եւ անցորդն հետուէն իսկ կը կարգադր զայն:

Թեւեւ շատեց ի վեր ալ ննջեալ չէ թաղուիլ այս Գերեզմանատան մէջ, բայց ունիւր հոն Ս. Լուսաւորչի անուան նուիրուած եկեղեցի մը, եւ Օսմանեան բարեգութ ինքնակալներն ալ բարեհաճած են վաւերագրել այն տեղի իրբեւ Սրբավայր, եւ զայն Հայ Ազգին սեպհականութիւն թողուլ:

Բերայի Եկեղեցական ընտրուելէն քանի մ'ամիս յետոյ, 1858 Գեփտեմարտին, Աւլանեան կ'որոշուի Ատենապօլի Ազգային Գերագոյն ժողովին, եւ այս՝ առաջարկութեամբ Գովա. Սերպիլէն Էֆենտիի, այն ատեն նորընտր Գերագոյն ժողովն Անրամ, որ երբ կը տեսնէ թէ Գերագոյն ժողովն մինչեւ այն ատեն բնաւ Ատենագրութիւն ունեցած չէ, կը պահանջէ՝ որ ժողովին մէջ խօսուած բաները ճիշդ ու ճիշդ արձանագրուին, որպէս զի ժողովականներուն ըսածները չենդալթիւրուին եւ տեղի չտան յետոյ այլ ընդ այլ թիւրիմացութեանց:

1859 Յունուար 2ին է՝ որ Աւլանեան այս նոր պատմին կը ձեռնարկէ, եւ այն օրէն սկսեալ Գերագոյն ժողովին բոլոր նիստերը կ'ունենան կանոնաւոր Ատենագրութիւններ, զորս շարադրած է նոյն ինքն Ս. Աւլանեան եւ կնքած է իր ձեռագիր ստորագրութեամբ:

Մինչեւ ցայնվայր՝ տարիներով գումարուած Ազգային ժողովներու մէջ հասար գտնէ, Ատենագրութիւն չունի, եւ Սա. Աւլանեանի շարագրածները միակ տեղեկատուներն են այն ժողովներուն, որոնք՝ Ազգ. Սահմանագրութեան կազմութենէն անմիջապէս առաջ տեղի ունեցած են: Վերջին Գերագոյն ժողովն գործառնութեանց յուշարար արձանն են անոնք, պա-

հուսած Ազգ. Պատրիարքարանի մէջ, դժբախտաբար դեռ անտիր, որոնցմէ բան մը իսկ չեն տարաւուպան այն ստեղծի Պոլսահայ թիկերները:

Իսկոտ կարեւոր են այսօր այն Ասոնա-գրութիւնները, որոնք՝ սոցճմային ժամանակա-կից պատմութեան ամենամեծ մէկ պակասը կը լրացընեն: Անք Ասոնագրութեանց մէջէն միայն կարելի է ուսանել, թէ ի՞նչ բան, ի՞նչ պատ-ճառ, թեկադիր եղած է Ազգ. Սոցճմագրու-թեան ծագումն. այն Ասոնագրութիւններէն միայն կարելի է ճիշդ գաղափար մ'ունենալ Սոցճմագրական Օրէնքին սաղմնաորումն վրայ, որ բխականական է այդ գաղութի բա-րոյական կենսքի յանկարծական մէկ կերպա-փոխութիւնը կամ լաւ եւս, երեւելի մէկ բա-րեւրդութիւնը պիտի նկատուի միշտ պատմու-թեան առջեւ Յարգանք ուրեմն այն Ասոնա-գրութիւններն առաջարկողն, պատիւ զանոնք գրողն:

Կ'ուզէի ամբողջովն ներկայացընել հոս այն Ասոնագրութիւնները, շահեկան շատ մը տեսակետներով, սակայն անոնք մեծ մասամբ աւելի Սերպիլէնի հետ կապակցութիւն եւ սերտ յարաբերութիւն ունեցող գրուածքնք ըլլալով, անոնցմէ մէջ կը բերեմ միայն ինչ որ Սո. Աս-լանեանի կենսքին կը վերաբերին, ինչ որ ազ-գային շրջանակի մէջ անոր ունեցած գործառ-նութիւնները կը նշանակէ:

Այն Ասոնագրութեանց մէջ երկու խըն-դիր միայն կայ, ուղղակի Ասլանեանը շօշափող, առաջինն է՝ Ռուսեանական խորհուրդի մը կազ-մութիւնը, որուն անդամ կ'ընտրուի Ասլանեան, երկրորդը՝ Բերայի Ս. Բարութիւն Եկեղեցւոյ շինութեան եւ Ազգ. Գերեզմանատան խնդիրը՝ զոր յիշեցի վերեւ:

1853ի Ռուսեանական խորհուրդը գործէ քաշուելէն յետոյ, Ազգ. Գերագոյն Ժողովները շէնք կոցած ուրիշ մըն ալ ընտրել, եւ հաջիւ 1859ի Գերագոյն Ժողովը կը յաջողէր կազմա-կերպել Նոր Ռուսեանական խորհուրդ մը, այս անգամ կընդունին անդամներով խառն, որ սա-կայն յիշատակելի կենալ մը չ'ունենար: Լե-սաղքերական է կարգալ այս խորհուրդին կազ-մութեանը եւ պաշտօնին վերաբերեալ երկու Ասոնագրութիւն, որոնք առաջինն է հետեւեալը.

Գերագոյն Ժողով 9 Յունվարի 1859 օր Աս. Ե. Նիսի:
Ընդունաւ Ռուսեանական Ժողովը:

Պարտիզպանեան Աւետիս աղայն բուս որ Տնտե-սական Ժողովը սահմանելէն ետքը, Գերագոյն Ժողովին պաշտօնն է Ռուսեանական Ժողով կամ խորհուրդ մըն ալ հաստատել, եւ թէպէտ արդէն մէկ քանի պա-

տուաւոր անձանք այս խորհուրդին անդամ ըլլալու խօսք եղաւ ալ Նէ. Գերեզմէ մէկն ալ չընդունելու կոր, ուստի պէտք է. բուս, նորէն ընտրութիւն ընել եւ ազգին դատարարական խիւր կարգադրելու անպարել: Սոցճմագրական Եկեղեցւոյ աղայն հարցով որ այս խորհուրդին գործի ի՞նչ պիտի ըլլայ եւ ի՞նչ սահմանել պիտի ունենայ:

Սրբազանը (Գերագոյն Պատրիարք) պատասխանց որ Ռուսեանական խորհուրդին գործը ազգային դատարարա-կութեան հոգն ու ինքնաբեր պիտի ըլլայ: Ազգից Գերագոյն ներուսն ամենուս ընդհանուր վերապահութիւն պիտի ընէ, աղայն դատարարական ընթացքը պիտի սահ-մանէ եւ վարժապետները պիտի ընտրէ: Վերջապէս աղ-գին ուսումն վերաբերեալ ամեն գործերը անոր ձեռքէն պիտի անցնի:

Ժողովը այս որոշումը ընդունց եւ Սրբազանէն ինքրեց որ այս փափակ պատասխան զրգելու անձինքը ամենայն պշտ. շահեկան ընտրելին եւ վայելալ մարդիկ ըլլան:

Սրբազանն համեցաւ առոր եւ յայտնց որ մե-ղերնին հոգեւորականաց դասին ալ մարդ պիտի որդի: Պարտիզպանեան Աւետիս աղայն առաջարկց հե-տեւեալ անձինքը.

1. Գրգանէս պէյ Տառնան: 2. Աւետիս աղա Պարտիզպանեան: 3. Մանուէլ աղա Նէվրուզեան: 4. Մ. Զուլեթ:

Ժողովն ընդունց Սիննիկ աղայն առաջարկց, 5. Ռուստիկ աղայն: Մ. Եակոբ աղայն առաջարկց, 6. Ստեփան պէյ Ասլանեան Ժողովն ասոնք ալ ընդունց:

Սրբազան Պատրիարք Հայրն ալ առաջարկց, 7. Սեթեան Գրգանէս վարդապետ, 8. Սամա-թիայի Տէր Արիստակէս, 9. Իւզելուտարի Տէր Գրգան-նէս Փափաքեան:

Այս ինչ անձինքէ զատ թէպէտ եւ մէկ քանի ուրիշ աշխարհականաց եւ հոգեւորականաց համար ալ առաջարկութիւններ եղան, բայց Ժողով ինչ հոգին բուսական սեպելով՝ խնդրց Սրբազան Նախագահէն որ ստեղծ առանձին զբով եկող Ռւրբաթ օրվան համար հրաւիրէ Պատրիարքարան:

Ութը օր յետոյ այն նորենտիր Ռուսեան-կան խորհուրդը կը հրաւիրուէր Գերագոյն Ժո-ղովին, եւ այն առաջին գումարուին խիստ անընդ-կունենար Գերագոյն Պատրիարքին նախագահու-թեամբ, ազգային դատարարականութեան եւ վար-ժարաններու վրայ կ'ունենար կարծիքներու փո-խանակութիւններ, որոնց կը մասնակցէր նաեւ Ս. Ասլանեան. շահեկանութենէն զուրկ չէ այս մասին եղած Ասոնագրութիւնը, իր կարգին երկրորդը՝ որ է հետեւեալը.

Գերագոյն Ժողով 16 Յունվարի 1859 օր Ռւրբաթ 9. Նիսի:

Ռուսեանական Ժողովը անդամ ընտրուող ան-ձինքներէն այսօրվան Ժողովին եկել էին հետեւեալները Ժայն:

Սեթեան Գրգանէս վարդապետ
Տէր Գրգանէս Խարխուտարու
Տէր Արիստակէս Սամաթիոյ
Մանուէլ աղա Նէվրուզեան
Մ. Զուլեթ
Նիսիս աղա Պարտիզպանեան (Գ. Ժողովական)
Ստեփան պէյ Ասլանեան (Ասոնագրիկ)

Սրբազան Հայրը ասոնք հրաւիրանք պատճառը յայտնց բռնով որ Գերագոյն Ժողովը ազգին պայծա-ռութեանը համար ազգային դատարարականութեանը բա-րեւրդն ինչն պարտաւորութիւններուն առաջինը ճանշարով Ռուսեանական Ժողով կամ խորհուրդ մը

ասհմանէլ որոշեց, եւ նախընթաց նախին մէջ այս ժողովին անգամ ընտրեց մէջ եւ Յովհաննէս պէն ու Ռուստի աղայն։

Մուրազանեան Յակոբ աղան հարցոց որ այս ժողովին պաշտօնէն ինչ պիտի ըլլայ։

Սրբազան պատրիարքարէն որ ազգային զորոյցները ազգին ծախուցը համաժամ արդիւնք չընդհանրեալ պատճառաւ, պակասաւ որ կը համարվին, անոք բարեկարգելի պէտք է, ժողովը այս բարեկարգութեանը պիտի աշխտասի։

Պատրիարքանեան Աւետիս աղայն ալ բառաւ որ անէ՛ք ի դատ, ազգին շէնծարանք մը պէտք է, ազգկանց զորոյցներին խիստ քիչ է, ասոնց հոգ տանելու է. եւ ժողովը գտնուած զորոյցները որքան հնար է նե կարգի դնելէն ետքը, նորէն բացվելիքներուն ալ պէտք եղած հոգն ու խնամք պիտի տան։

Ասոր վրայ հաւորեալներէն մէկ քանին երկու տեսակ գիտողութիւն ըրին։

Առաջինը. Ազգին դատարարութեան իմաստը տաւելու համար թէպէտ եւ ժողով մը պէտք է, բայց աւոր անպատկերելի ընտրութիւնը այս կերպով ըլլայ նե, մէկ կողմէն կարելի է մէջերէն կարծեալ ասհմանայնութիւն ըլլալով, մէկ կողմէն ամեն ալ սիրով յամնաւաւ չլրջալով, ոչ իրենց ըստ օրինի գործ կրնան տեսնել եւ ոչ ազգին ընդհանրութեանը անոնց ըրածն համեմէլ կըլլայ։

Ասոր համար Մ. Ջուռնի առաջարկեց որ Գերագոյն ժողովն երեք հոգի ընտրէ եւ անոնք ազգին մէջէն իրենց համաժամ ուսումնականները գտնելով Գերագոյն ժողովին ներկայացունեն, այն ալ անոնցմով ժողովը կազմէ։ Ներկուգեան Մանուկ աղայն ալ առաջարկեց որ ազգերեսաւ բոլոր ուսումնականները ժողովին եւ իրենց մէջէն ժողովը անդամներ որոշելով Գերագոյնին հաստատու ընտրու յամնեն։

Այս գիտողութեանը վրայ Սրբազան Պատրիարքը հայտը, Աւետիս աղան, Յակոբ աղան եւ իւրոքս Պէլլ առանձին առանձին խօսելով, վերջապէս աւ որոշուեալ եղաւ. 1. Ուսումնական ժողովին համար Գերագոյն ժողովին ընտրած անանիք թող մէկտեղ քան, եւ իրենցմէ դաս մը եւ քանի հոգի ժողովական կուգեն նե, Գերագոյնին յայտենէ, այն ալ անոնք իր հաստատու։

Երկրորդ գիտողութիւնը. — Ազգին դատարարութեան իմաստը ամսոյ ժողովին պաշտօնը, պարտաւորութիւնները եւ իրաւունքը ասհմանված չլլայ նե, թէ Գերագոյն ժողովին հետ եւ թէ Ազգին զորոյցներուն մօրէն։ Հիմա իմաստը ամսոյ ընկերութիւններուն եւ կամ առանձին Տնօրէններուն հետ յարաբերութեանը մէջ պակասաւոր կրնայ գտնուիլ, աւտի եւ ինք գործ չընտրա տեսնել, եւ ուրիշներուն վստասութեան պատճառ կըլլայ։

Ասոր համար Մ. Ջուռնի առաջարկեց որ Գերագոյն ժողովը ասհմանէ եւ իմացունէ Ուսումնական ժողովին պաշտօնը, պարտաւորութիւնները եւ իրաւունքը, եւ անոր ընկիւղ կարգադրութիւններուն գործադրութիւնը ինչ ու ժող ըլլալից հիմակցեն որդի։

Այս գիտողութեան ալ քարծաղ վերջիլեալ ժողովականք եւ Արամեան Մանուկ Աղայն զատ զատ պատասխանելէն ետքը, ժողովը վերջապէս որոշեց որ «Ուսումնական ժողովը Գերագոյն ժողովին ենթակայ է, եւ անոր ընկիւղ կարգադրութեանը գործադրութեանը համար Գերագոյն ժողովը ուրիշ ուժ չընտրա քուցունել, այլ իւր յօժար կամքը եւ ազգային կառավարութեան անյին իրեն եւ նախագահ Սրբազան Պատրիարքը Հօր ունեցած իշխանութիւնը, բայց ամեն բանէն էվել Գերագոյն ժողովը Ուսումնական իւր հիմնութեանը կ'առահի, եւ ինքզնիւով որ Ուսումնական ժողովը ընկեր կարգադրութեանը մէջ ամենեւին խտտութիւն չիբանեցունէ, ամեն զորոյ մէկէն բարեկարգելու մտքով գտնուած ընկերութիւններուն եւ Տնօրէններուն հետ չը կարծիլի, եւ գիտաւ որ եթէ անայն իմաստակար գտնուած զորոյցները միայն բարեկարգելու ըլլայ նե, ապա մէջ Ազգը անով ալ գոհ կ'ըլլայ. իրեն ընտրած ինք անպատկերելի ժողովին կը յամեն որ ընկիւղ բարեկարգութիւններէն գրէ առանձին Գերագոյն ժողովին ծախուցանեն, այն ալ չենել եւ հաստատուէն ետքը Սրբա-

զանին մեղքով ազգին ընդհանրութեանը իմաց կը արժի, եւ գործի կը սկսի։

Այս որոշումներուն վրայ Արամեան Պատրիարք աւ գիտողութիւնը բրաւ որ եթէ Գերագոյն ժողովը ասհմանած Ուսումնական ժողովին ալ անպատկերելի թիւը կատարեալ որոշած է, եւ ալ անոնք պաշտօնին, պարտաւորութեանք եւ իրաւանց ասհմանները կ'ուզէ որոշել, ապա ուրիշն ընտրուած ինչ հոգին Ուսումնական ժողովը չեն կամբն, այլ անոր կազմութեանը համար պէտք եղածը առաջարկելու. Բժմարիս մը։ Այս այսպէս ըլլալէն ետքը, Գերագոյն ժողովը ինչու աղօթք իր մէջէն մէկ երկու հոգի որոշելով անոնց շաննանց այս պաշտօնը, կարելի է որ անոնք ազգին հիմակական զորոյցները չենելեն եւ վիճանքին ազէվ մը հասկընային եւ ամեն մէկուն առանձին գտնուած պարագաները ճաննալէն ետքը, ազգային դատարարութիւնը կարգադրելու անանի միջոցներ առաջարկէին որ Ուսումնական ժողով ըլլալու կարտաւորութիւն ալ չլլայ։ Այս կոտոր անոր համար կը համարակիւթ խօսիլ, բառաւ որ դուք գտնուած զորոյցներուն վրայ ընդհանրապէս գէշ զգալաք մը ունեք, եւ աղէկանելու համար Ուսումնական ժողովը մէկ կազմովով գրեթէ հիւսիսային գէշ տալ կուգէք, ասանց հիւսիսայիններէն ինչ ըլլայ որդէվ մը հասկընալու. արդեօք բնաւ աղէկ զորոյց տեսնէմ։

Մուրազանեան Յակոբ աղայն եւ Աւետիս աղայն պատասխանեցին որ մենք զորոյցներուն ամեն ալ եղած ծախքէն համեմատ արդիւնք չեն բերի իր կարծեմքը. ասոր ճարը նայելու համար մեզիք քամօրեմք եւ առաջը ասհմանները դնելու կարտաւորութիւն չունենք, հիմակական ընտրած ինչ հոգիին մենք զատահ ենք, ուղանին թող առաջարկեն եւ իրենց հետ մենք ալ կաշխատեց գործարարութեանը։

Այս խօսակցութիւններուն վրայ Գ. ժողովը որոշեց որ 1. Նախընթաց նախին մէջ ընտրուած ինչ աննիքը ուսումնական քամօրեմ մը համարվին։ 2. Ազգային զորոյցներուն գտնուած վիճակը ստուգել։ 3. Ազգին կարգադրութեանը եւ վիճակին նայելով, այն զորոյցները բարեկարգելու ինչ միջոցներ, յարմար իր գտնեն նե ասհմանեն։ 4. Գտնել զատ Ազգին շէնծարան մը, Ազգկանց վարժարանները պէտք է մի եւ ինչպէս կրնայ բացվիլ, խորհարարեն, եւ 5. Անոնց ամենուն վրայ Յայտարար մը շինեն եւ Գերագոյն ժողովին ներկայացունեն։

Գժբախտաբար, այս Ուսումնական խորհուրդը իր ընտիր ծրագիրը չէ կրցած գործադրել, զի պաշտօնավարութիւն երկեք ունեցած չէ, եւ ծնած օրն իսկ թաղուած է այն, ասոր պատճառն էր՝ Ազգային Օրէնքի մը խմբագրութեան մասին այն տանիքները տեղի ունեցած բռնն վէճերը, որոնք Պատրիարք, Հոգեւոր ժողով, Գերագոյն ժողով մեծագեւ կը զբաղեցունէին, ժամանակ չտալով բնաւ խորհիլ ուրիշ հարկի վրայ։ Ամենուն միայք, ուշն եւ զուրուշը սեւեռած եւ Ազգային կանոնադրութեան մը վրայ, ուրիշ կ'սխառաւ կը կարծուէր ամեն բան, եւ կ'ընծական, առաջնորդական, զպրոցական, անտեսական, կրթական եւն, բոլոր ինքիւրներ անով միայն կարգադրել կ'երեւակայեալէին։

Գերագոյն ժողովը Ատենագրութեանը մէջ Արամեանի վերաբերեալ երկրորդ եւ կարեւոր

1 Այս մասը հրատարակուած է արդէն երկու տարի առաջ. "Իրեւանիդոսի 1908, Դեկտ. 6/19թ թուին մէջ. Ե. Սրբազանեանի կողմանէ։

կէան է, ինչպէս յայտնեցի, Բերայի Ս. Գարու-
թիւն եկեղեցւոյ շինութեան խնդիրը, եւ այս
առթիւ յուզուած Ազգ. Գերեզմանատան խըն-
դիրը, որու մասին Այլանեանի խօսածը կարեւոր
է. եւ է հետեւեալը.

Գերեզմանատան շինութեան 1859-60-ական թուականին
Պէտք ունեւորեալ Գերեզմանատան խնդիրը:

Այս եկեղեցին խորհուրդ է հին լինելով վերա-
շինութեան խնդիր կըլլայ եւ Մուսապաշահեան (հայեր
ազան Մուսապաշահ) կը կարգուի, բայց սա՛ կողմէ որ
այդ եկեղեցւոյ տեղ վարձարան մը շինուի, քանի որ
արդէն մտաւայ Գերեզմանատան մէջ պիտի շինուի
եկեղեցի, առ այս՝ Պատրիարքը կը հակառակի, եկեղե-
ցին շինուելու համարին իրաւը եւ Ասեմազպի Ստե-
փան Այլանեան ալ կ'ըսէ:

«Պէտք ունեւորեալ Գերեզմանատան մէջ եկեղեցի շի-
նելու խորհուրդը ուրիշ գիտաւորութիւն ունի, եւ
սուրբ Գարութիւն եկեղեցւոյ շինութեան խնդրին հետ
ամենեւին կապակցուի չիւն չիւնար ունենալ: Պէտք ունե-
ւորեալին մէջին սահմանակիցն է վեր քաղաքին մէջէն
եւ մօտեւէն հասարակաց առողջութեանը վնասակար
քանիւրուս մէկին մէկին վնասելով փրփուելուն համար,
ինչպէս որ թաղերէն յոյժաց Գերեզմանատանը առկէ
հետեւ մեռել թաղէն արգելեցաւ, կըստ ըլլալ եւ շատ
հետեւեալն է որ միւսեւոյն պատահաւ: Եւ միւսեւոյն
կապակցով մեր գերեզմանատան մէջ ալ ժամանակէ մը
հետեւ նշեցեալ թաղին արգելաւ, որովհետեւ քաղաքը
որտ որ առաւելելով գերեզմանատանը մերձեցաւ, անգին
ալ անցաւ: Այս նկատմամբ՝ գերեզմանատան մէջ մեռե-
լաւ թաղին արգելաւեւէն ետքը տէրութիւնը փոխադրէ ուրիշ
տեղ մը եւ ջոյլ տալով ազգին ձեռքէն զայն հանել փորձելու
ըլլայ նէ, առջին գիտաւորութիւններ հանելու մտքով մէկ
քանի մեծախորհուրդ եւ ազգաւոր անձանց մը որդուե-
ցաւ որ հիմնակէն գերեզմանատան մէջ եկեղեցի շինուի,
եւ դրան վայել արձանատւութեան մէջ՝ «Սրբալիւր կա-
լուստ» ազգին բառերը գրելեցաւ: Եւ ոչ՝ գերեզմանա-
տան», որպէս զի այն ժամանակը ազգը գիտութիւն
ունենայ այն բազմաթիւն եւ մեծաթիւ տեղը պաշտա-
պանելու եւ ուրիշ գետին հետ փոխարինութեան չարա-
տաւորելու: Այս է ահա, գերեզմանատան մէջ եկեղեցի
շինուելու խորհուրդին պատկերը, եւ Աստուծոյ յաջողէ,
եկեղեցին շինուելու ըլլայ նէ, ազգին առաւել օգտակար
կըլլայ մեծակ շինել, եւ ուրիշ եկեղեցիներուն նման
գոյններ միշտ բաց պահել, քան թէ փոքրիկ մատուռ
մը եւ այն ալ երբեմնակի բացվելու պայմանաւ: Այն
ժամանակը իրաւ սուրբ Գարութիւն եկեղեցւոյ կարո-
տութիւն լինար, մտն է տեղը, եւ հոն տեղի ժողով-
աւորութիւն ալ կըստ ստափին իր կոմսկան պիտիլը հօգալ,
բայց որովհետեւ նախ՝ գերեզմանատան եկեղեցին տա-
կաւին շինած չէ, եւ շինութիւնը կարելի է ուշայայ-
երբորդ: Վարձարան շինելու համար ազգը գերեզմանա-
տան մէջ առկէ յարմար եւ առաւել բնագործակ տեղ
կըստ քանիւ սուրբ Գարութիւն եկեղեցւոյ տեղին կա-
րօտութիւն լուծի, եւ յերթոգ՝ Գերեզմանատան մէջ
եկեղեցին շինութեան համարն առնուի նէ, ազգին ծան-
ութիւն լայնով շինելու գիտաւորութիւն ունեցող
բարբարներ կան»

Այս պատճառներով՝ եւ ալ կը համարձակիմ
ժողովին խնդրելու որ սուրբ Գարութիւն եկեղեցին շի-
նել վճիռ տայ, եւ կը ինքզինք՝ յարկ ապաւնի որ անոր
շինութեան յատուկ խնամք տանելու եւ պաշտպանու-
թիւն ընելու պայտանք յանձնառու ըլլայ:

Այս Ասեմազպիութիւնը, վաւերականու-
թիւնն է այն փոյթեռանգն ջանքին, զոր Աս-
լանեան բեղջիւսարապէս ունեցած է Բերայի
Գերեզմանատան ապահովութեան գործին մէջ

զոր պատմեցի նախապէս. Սոյն Ասեմազպի-
ութեամբ մէկը կըստնար այսօր զԱյլանեան իր
Հիմնադիր նկատել Գերեզմանատան Ս. Լու-
սաւորիշ եկեղեցւոյն որ կանգուն է 1865էն ի
վեր: Որքան համեստութեամբ կը ծածկէ նա
իր անունն այս մեծ գործին մէջ, եւ ինչ գո-
վելն աննախանձութեամբ իր ըրածները կը վե-
րագրէ ուրիշներու, որոնց միտքն արթնցողը,
լուսաւորողը բուն ինքը եղած է, ինչպէս կը
պատմէին Սերգիւնէն, Կարապետ Իւթիւնեան եւ
կը պատմեն դեռ շատեր, Այլանեանի ըրածին
խիտ մասէն գիտակներ:

Այլանեանի խօսողին է դարձեալ որ ժա-
մանակին նորագուծ է Բերայի Ս. Գարութիւն
եկեղեցին, ուր երբեմն 1794 թուականին
Ազգը Հիւանդանոց մ'ունեցի, եւ ուր այժմ
կանգուն է դարձեալ Ս. Գարութիւն եկեղեցին
փոքրիկ, վերաշինուած սիրուն եւ հոյակապ,
քովին ալ Էսայեան երկսեռ վարձարանն
հսկայ:

Այլ երանի թէ Էսայեանց առատաձեռ-
նութիւնը այդ վարձարանը, Ստ. Այլանեանի
երբեմնի առաջարկին համաձայն, գերեզմանա-
տան մէջ կառուցած ըլլար, կենդան տեղ մը,
տիպար վարձարան մը կ'ըլլար այն եւ յարմար
Բերայի ամէն ժողով շայ մանուկներուն երթե-
կութեան: Առողջապահական տեսակետով ալ
շատ մեծ առաւելութիւններ կ'ունենար, ման-
կավարժական ամէն կերպ պահանջները կը գոր-
ծադրուէին հոն. գեղեցկագիր վարձարան մը
կ'ըլլար, լայն սրահներով, սիրուն դասարան-
ներով, ընդարձակ բակերով եւ շուրջը մեծ մեծ
պարտէզներով, հովանաւոր ծառերով հաճոյա-
տեսիլ զուարթ դարաստաններով զարդարուն.
աղաքը խաղի, զգաստքի, մարզանքի յարմար
տեղերէ զուրկ չէին ըլլար, առատ արուեստ
կ'ունենային, առողջ կը ծնանային, առողջ կ'ու-
սանէին: Բայց եղածն եղած է արդէն եւ Էսայ-
եան վարձարանն իր արդի տեղն ալ, ոչ նուազ
նախանձելի գիրք ունի, թողլով զայն ուրեմն
մէք գառնանք Այլանեանին:

(Ըրաւաւիւնէն)

ՎՐԶ

